

บทบาทและคุณธรรมของพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีผลต่อ สังคมไทยปัจจุบัน

The Role and Virtue of Naga in Theravada Buddhist Scriptures That Affect Thai Society

พระวารินทร์ เทวิน

Phra Varin Tewin

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

E-mail: arinhappytime2558@gmail.com

Received October 1, 2024; Revised December 17, 2024 ; Accepted December 21, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษาบทบาทและคุณธรรมของพญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาท (3) เพื่อศึกษาบทบาทและคุณธรรมของพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน ผลการวิจัย พบว่า พญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีบทบาทหน้าที่ในการปกป้องพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีศรัทธาแรงกล้า รักษาศีลอุโบสถ มีวิริยะความเพียร พญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ได้กล่าวถึงพญานาคที่มีความเกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พญาภูริทัตตนาคราช พญาจุลจินตนาคราช และพญากาฬนาคราช บทบาทและคุณธรรมของพญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า พญานาคมียุทธศาสตร์ที่สำคัญในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาและได้บำเพ็ญตามคติพุทธศาสนาคือ บำเพ็ญความดี ละเว้นความชั่ว รักษาศีลเพื่อที่จะเข้าถึงความบริสุทธิ์ บทบาทและคุณธรรมของพญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน ทำให้ทราบว่าหลักธรรมของพญานาคนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้ไม่ว่าจะเป็นในด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ทุกด้าน ล้วนแล้วแต่มีหลักธรรมเป็นพื้นฐานทั้งสิ้น จึงนำหลักธรรมของพญานาคที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้

คำสำคัญ: พญานาค; คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท; สังคมไทย

Abstract

This article aims (1) to study the serpent in Theravada Buddhist scriptures; (2) to study the role and virtue of the serpent in Theravada Buddhism; (3) to study the role and virtue of the serpent in the Buddhist scriptures that affect Thai society today. The research results showed that the serpent in the Buddhist scriptures have a duty to protect Buddhism a strong believer keep the precepts perseverance. The Naga in Theravada Buddhist scriptures, such as the Tripitaka, Atthakatha, and Dekka, mentions the Naga that is related in Theravada Buddhism, such as Phaya

Puridat Nagaraj. Phaya Mutchalin Nakarat and Phaya Kannakarat. The role and virtue of the serpent in Theravada Buddhism, it was found that the serpent played an important role in protecting Buddhism and practiced oneself according to the Buddhist concept, i.e. doing good and avoiding evil. Keep the precepts in order to attain purity. The role and virtue of the Naga in Theravada Buddhism towards present Thai society making it known that the Dharma of the Naga It can be applied to Thai society, be it social, political, economic, in all aspects, all of which have dharma as the basis. Therefore, the principles of the Naga can be applied to Thai society.

Keywords: Naga; Theravada Buddhist Scriptures; Thai Society

บทนำ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้มีการกล่าวถึง พญานาคที่ปรากฏในเรื่องของชาดิกำเนิด ที่อยู่ รูปร่าง อุปนิสัย ฤทธิ์เดช ทั้งบทบาทและคุณธรรมของพญานาค และหน้าที่ไว้ชัดเจน และพบว่ามียุทธธรรม และบทบาทของพญานาคที่สำคัญสอดแทรกอยู่เป็นจำนวนมาก พญานาค หมายถึง งูใหญ่มีหงอน มีสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวิสาขนา เป็นผู้มียุทธฤทธิ์ พญานาคมีบทบาท และคุณธรรมต่อพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล เช่น การจำศีลบำเพ็ญภาวนา มีศรัทธาในพุทธศาสนา และไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีบทบาทหน้าที่ในการปกป้องพระพุทธศาสนา และพญานาคยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องพญานาคฐิติต เรื่องพญามุจลินท์นาคราช พญากาฬนาคราช หรือพญากาฬภูษคินทร์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในพุทธประวัติ ตอนตรัสรู้ อันเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปนาคปรก และเรื่องราวที่มีพญานาคปลอมตัวมาบวช อันเป็นที่มาของการบวชนาค เป็นต้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ.ปยุตโต, 2561)

คำว่า นาค มีความหมายอยู่ 2 นัย หมายถึง งู โดยทั่วไป ภาวภูมิของพญานาคนั้นอยู่ในวิมานใต้แม่น้ำ คือ ภูเข และมหาสมุทร ส่วนปฐินาค หมายถึง เป็นชนเผ่าหนึ่ง ซึ่งเป็นชนเผ่าชนชาติใดกลุ่มหนึ่งที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ส่วนในบทความนี้มุ่งหมายที่จะใช้คำว่า นาค หรือพญานาคที่ หมายถึง งูที่มีฤทธิ์เกิดในวิมานแห่งพญานาค และปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ความเชื่อ และแนวคิดเกี่ยวกับพญานาคในแต่ละวัฒนธรรม มีความเป็นอัตลักษณ์ต่างจากประเทศเพื่อนบ้าน และต่างจากทางอินเดีย ซึ่งเป็นต้นเค้าสำคัญของคติความเชื่อเรื่องนี้อีกด้วย ในวัฒนธรรมไทยคดีเรื่องพญานาคที่เป็นอิทธิพลจากพุทธศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ได้สอดผสานเข้ากับท้องถิ่น เกี่ยวกับงูใหญ่ และการนับถือบูชาอย่างไม่ปรากฏข้อขัดแย้ง และสะท้อนอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีไทยด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นงานสถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ วรรณคดีทางพุทธศาสนา เช่น การบวชนาค พญานาคในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนา ประเพณี และคติความเชื่อท้องถิ่น เช่น บุญบั้งไฟ การไหลเรือไฟ บั้งไฟพญานาค หรือในการบูชาพญานาค เพื่อส่งเสริมดวงชะตา เหล่านี้เป็นต้น พญานาคจึงมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมมายาวนาน และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทย

ก่อนการกำเนิดของพุทธศาสนา ได้มีการกล่าวถึง พญานาคในคัมภีร์อรรถพเวท เรื่องพญานาคที่ปรากฏในอินเดีย ดังนั้นพุทธศาสนาในยุคต้น อาจหลอมรวมกับความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น จากเรื่องราวที่ได้ปรากฏในพระไตรปิฎก สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อในเรื่องพญานาค (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543) ซึ่งได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พญานาคมุจลินท์ นิทานชาดก เช่น พญานาคฐิติต ซึ่งกล่าวว่าเป็นอดีตชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า และพญานาคในชาดกได้มีบทบาทหลายเรื่อง แต่ละเรื่องล้วนมีเนื้อหาด้านการส่งเสริมธรรมะ มุ่งสอนให้ประพฤติดีความดี ละเว้นความชั่ว มีชาดกหลายเรื่องที่มีพญานาคมีบทบาทต่อการสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า เช่น ฐิติตชาดก พญานาคมุจลินท์ และพญากาฬนาคราช หรือพญากาฬ

ภุชคินทร์ ซึ่งปรากฏในพุทธประวัติ และปรากฏในพระพุทธรูป เช่น ปางนาคปรก เป็นต้น ในชาดกได้กล่าวถึงเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าไปเสวยชาติเป็นพญานาคอยู่มากมาย ส่วนใหญ่มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกัน คือ บังเกิดเป็นพญานาคแล้วกลับไม่พอใจในความเป็นพญานาค จึงบำเพ็ญเพียรรักษาอุโบสถศีลด้วยชีวิต และมักจะถูกจับไปทรมานจนกระทั่งพบความสงบสุข ในตอนท้ายของชาดกแต่ละเรื่อง เช่น เรื่องจัมเปยชาดก สังขปาลชาดก กัมเมยชาดก ได้กล่าวถึงภิกษุอันสวยงามของพญานาค บรรยายสมบัติของพญานาคว่ามีมากมายไว้แทบทุกเรื่อง

โดยส่วนใหญ่พญานาคเป็นสัตว์มีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์ดานภาพ สามารถเนรมิตร่างกายเป็นมนุษย์ชาย และหญิงได้ พญานาคนั้นยังเป็นสัญลักษณ์แห่งสายน้ำ เป็นผู้พิทักษ์รักษา และเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ในด้านการสร้างความสามัคคีปรองดอง สงบสันติสุขในสังคม นอกจากนั้นพญานาคมีอิทธิพลในด้านศิลปกรรม ต่าง ๆ โดยมีอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคกับงานศิลปกรรมนั้นจะมีปรากฏโดยทั่วไป โดยมีความเชื่อว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของความมีพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งเมื่อพบเห็นแล้วทำให้จิตใจสงบร่มเย็น (เมธราช รัตนภาณี, 2551) ด้วยเหตุดังกล่าวได้เกิดการถ่ายทอดจากเรื่องพญานาคเข้าสู่งานศิลปกรรมไทยในแขนงต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรม และพญานาคยังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ มีคตินิยมที่ว่าเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ ทำให้ผู้พบเห็นได้รู้สึกสงบร่มเย็น ทำให้เกิดความสุข

ในทางพระพุทธศาสนาได้อาสาสัญลักษณ์ที่เป็นรูปสัตว์ หรือรูปตัวแทนเทพต่าง ๆ มาเกี่ยวข้องกับอยู่เสมอ สืบเนื่องมาจากศรัทธาความเชื่ออันมีมาแต่เดิม เช่น ประเพณีบวชนาค สืบเนื่องครั้งพุทธกาล พญานาคตนหนึ่งฟังธรรมแล้วเกิดศรัทธา ต้องการบวชในพระพุทธศาสนา จึงได้แปลงกายเป็นมนุษย์มาขอบวชเป็นพระภิกษุ แต่บวชเพียงหนึ่งวันร่างก็กลับกลายเป็นพญานาคดังเดิม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงให้ละเพศพระภิกษุ และบัญญัติห้ามสัตว์เดรัจฉานบวชด้วยแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พญานาคได้ทูลขอคำว่า นาค สำหรับผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลให้เกิดประเพณี เรียกผู้ที่จะอุปสมบทในพระพุทธศาสนาว่า “นาค” สืบแต่นั้นมา

จากความเกี่ยวข้องของพญานาคกับพระพุทธศาสนาข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาบทบาทและคุณธรรมของพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน และเป็นการนำเอาองค์ความรู้บทบาทและคุณธรรมของพญานาคเหล่านั้น มาอธิบายให้เกิดความเข้าใจตรงกันในสังคมไทยสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาบทบาทและคุณธรรมของพญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อศึกษาบทบาทและคุณธรรมของพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร งานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้มีผู้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องพญานาค ในแง่มุมที่ต่างกันไป แต่ก็สอดคล้องทางหลักวิชาการ และสามารถเสริมความรู้แก่กันได้ โดยงานวิจัยดังกล่าว รายละเอียดดังนี้

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2529) นักวิชาการไทยเขียนไว้ใน “ตำนานจีน และญวน” ในมุมมองทางสังคมมานุษยวิทยา กล่าวว่า เราสามารถพบตำนาน และประเพณีอันเกี่ยวโยงกับพญานาคในวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำ และวัฒนธรรมที่มีการเกษตรกรรมเป็นรากฐาน ทั้งนี้ผู้คนที่อาศัยตามลุ่มแม่น้ำโขงมีสภาพชีวิตที่ต้องพึ่งพาน้ำอย่างยิ่งยวด รูปร่างของพญานาคนั้น คล้ายคลึงกับรูปลักษณ์ของลำน้ำดังนั้น พญานาคอาจเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ และ

สะท้อนความสำคัญของน้ำด้วย และตำนานบรรพบุรุษ ซึ่งเล่ากันว่าบรรพบุรุษของพวกเขา คือ พวกพญานาค และปฐมกษัตริย์ขอม คือมนุษย์ที่แต่งงานกับพญานาคในพม่า สมัยโบราณมีนักบวชพวกหนึ่ง ชื่อว่าพวกกอรื ซึ่งนับถือบูชาพญานาค พวกมอญบางถิ่นนับถือยิ่ง และไม่ทำลายงู ส่วนในจีน และญี่ปุ่นก็มีการเคารพเช่นกัน หากแต่เป็นงูที่วิวัฒนาการไปเป็นมังกร ชนบางกลุ่มที่อาศัยอยู่แถบเวียดนามตอนเหนือ ในลาว และตอนใต้ในจีนที่นิยมสักรูปพญานาคตามร่างกาย ตามตำนานจีน และญวนเรียกว่า “ซินหม่าน” แปลว่า งูใหญ่

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2543) นักวิชาการไทยอีกท่านหนึ่ง ได้เขียนวิเคราะห์ไว้ในหนังสือ “พญานาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์” ความหมายของคำว่า พญานาค กล่าวไว้ คล้ายกับบทวิเคราะห์ของ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ว่า “พญานาคเป็นลักษณะของเจ้าแห่งดิน และน้ำ” ในช่วงออกพรรษาเป็นระยะสิ้นสุดฤดูฝนประมาณเดือนตุลาคม และเป็นเวลาพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ได้เติบโตขึ้น แล้วที่น่าสนใจ ว่าในเดือนนี้มีงานบุญบั้งไฟพญานาค และในช่วงเวลาเดียวกันนี้ชาวบ้านจะยิงบั้งไฟพญานาคขึ้นฟ้า เพื่อขอฝนในงานบุญพระเวส ซึ่งเป็นงานบุญใหญ่ประจำปีนั้น ชาวบ้านจะอัญเชิญพระอุปคุตมา ที่งานบุญโดยเชื่อกันว่าพระอุปคุตนั้นเป็นพญานาค ซึ่งเป็นบุตรของพระพุทธเจ้ากับนางเงือก

เมธราช รัตนภาคี (2551) ได้เขียนไว้ในหนังสือ “เปิดตำนานพญานาค จากพุทธกาลสู่ตำนานลุ่มน้ำโขง” กล่าวยกบทสวดพาหุงคาถาบทที่ 7 คือ การผจญกับพญานาค พญานันโทปนันทนาคราช บทคาถา นันโทปนันทะภุชะคัง วิพุชัง มะหิทธิง ปุตเตนะเถระภุชะ เคนะ ทะมาปะยันโต อิทธิปะเทสะวิธินาชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ แปลความว่า พระจอมมุนี โปรดให้พระโมคคัลลานะเถระพุทธชิโนรส นิรมิตกายเป็นพญานาคราช ไป ทรมานพญานาคราช ชื่อ นันโทปนันทะ ผู้มีความรู้ผิดมีฤทธิ์มาก ด้วยวิธีอันให้อุปเทสแห่งฤทธิแก่พระเถระ ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแต่ท่านด้วยเดชแห่งพุทธชัยมงคลนั้น ซึ่งเป็นการกล่าวถึง พญานาคในสมัยพุทธกาล

พิรพล พิสนุพงศ์ (2510) ที่พบในตำนานบรรพบุรุษ “ความสัมพันธ์ระหว่างกับมนุษย์” กล่าวไว้ว่า บรรพบุรุษของพวกเขา คือ พวกพญานาค และปฐมกษัตริย์ขอม คือ มนุษย์ซึ่งได้ แต่งงานกับพญานาค ในพม่า สมัยโบราณ มีนักบวชพวกหนึ่งชื่อว่าพวกกอรื ซึ่งนับถือบูชาพญานาค พวกมอญบางถิ่นนับถือยิ่ง และไม่ทำร้าย ในจีน และญี่ปุ่น ก็มีการเคารพเช่นกันแต่เป็นงูที่วิวัฒนาการ ไปเป็นมังกร ในเวียดนามตอนเหนือในลาว และจีนตอนใต้ นิยมสักรูปพญานาคตามร่างกายมีตำนาน เกี่ยวกับพระอุปคุตสองแบบ ๆ แรกกล่าวว่า พระอุปคุตเป็นสามเณรที่อาศัยอยู่ในหนองน้ำ บิดาอุปคุต คือ พระพุทธเจ้า และมารดาคือนางเงือก เนื่องจากพระพุทธเจ้าปล่อยยอสุจิลงในน้ำ และนางเงือกได้กลืนยอสุจินั้นลงไปจึงได้ตั้งครรภ์ และให้กำเนิดพระอุปคุต อีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า พระอุปคุตเป็นพญานาคที่อาศัยในน้ำ และน้ำ คือ อุปคุต

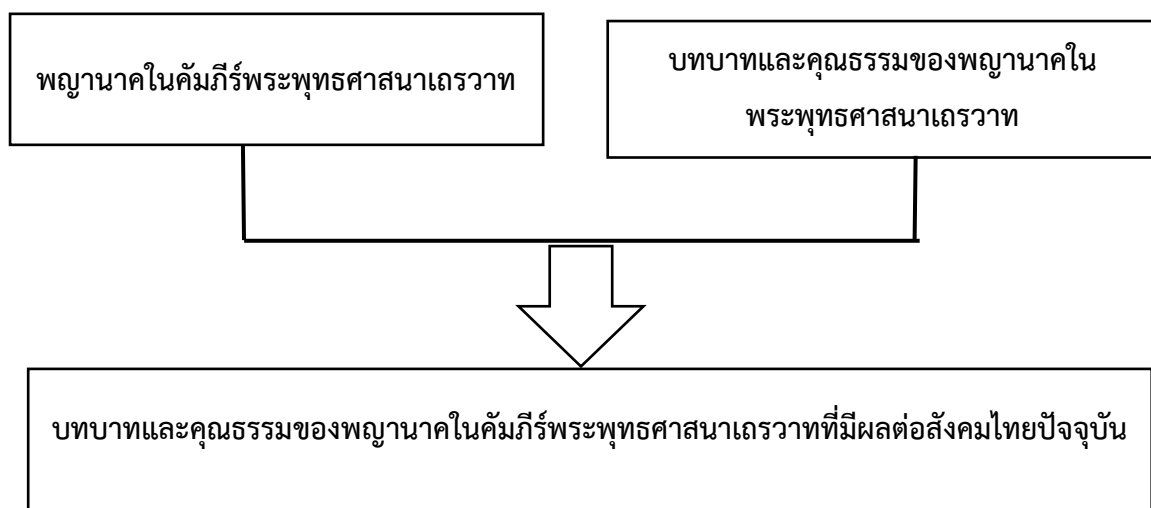
เรื่องพญานาคในพุทธศาสนาของประเทศไทยที่ค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นช่วง ที่พุทธศาสนาแผ่เข้าสู่สุวรรณภูมิในคัมภีร์มหาเวศม์ฉบับที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งธรรมทูต คือ พระโสณะเถระ และพระอุตระเถระมายังสุวรรณภูมิโดยทั้งประเทศพม่า และไทยต่างเชื่อว่าประเทศของตนอยู่ในพื้นที่ชาวพุทธเชื่อว่าเทวดาแห่งน้ำ คือ วรุณและสาคร ที่ต่างก็เป็นจอมแห่งนาคราช นอกจากที่เกี่ยวข้องกับน้ำบนโลก แล้วพญานาคยังเกี่ยวข้องกับน้ำในสวรรค์อีกด้วย คนโบราณเชื่อว่า สายรุ้ง กับ พญานาค เป็นอันเดียวกันที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ พญานาคเป็นท่อนส่งความเชื่อเรื่อง ของสายรุ้งที่จะดูดน้ำจากพื้นโลกขึ้นไปข้างบน เมื่อถึงจุดที่สูงที่สุดก็จะปล่อยน้ำลงมา จึงมักจะปรากฏเป็นฝนสายรุ้งบนท้องฟ้าหลังฝนหยุดตก เชื่อว่าเป็นลำตัวของพญานาคนั่นเอง จึงถือได้ว่าพญานาคมี ความสำคัญแต่เนื่องจากพญานาคเป็นสัตว์ในจินตนาการที่ช่างได้สร้างขึ้น โดยอาศัยลักษณะพื้นฐานตาม ธรรมชาติมาจากงูเมื่อพูดถึงพญานาค มักจะนึกถึงลักษณะทางกายภาพของงูที่มีวิวัฒนาการมาจากการเคารพ และบูชาในลักษณะเป็นเทพเจ้าตั้งแต่อดีต อุปนิสัยของพญานาคในคัมภีร์สันสกฤตส่วนใหญ่ จะมีนิสัย

ดูร้าย ขาดความเมตตา ชอบแสดงอิทธิฤทธิ์ทำลายชีวิตมนุษย์ และสิ่งต่าง ๆ ให้พินาศอยู่เสมอ แต่พญานาคในคัมภีร์บาลีส่วนใหญ่ เป็นพญานาคที่มีอุปนิสัยดีมีเมตตาไฝธรรมะ มีบทบาทและคุณธรรม ต่อพระพุทธศาสนามีหลักฐานสอดแทรกอยู่เป็นจำนวนมากดั่งนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา เรื่องบทบาทและคุณธรรมของพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน เพื่อจะได้นำองค์ความรู้เหล่านั้นมาอธิบายให้เกิดความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับเรื่องของพญานาคในสังคมไทยปัจจุบัน สืบต่อไป

จากความเชื่อดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพญานาคในพุทธศาสนาไทย ได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททาง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการบวช คือ การเปลี่ยนผ่านจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง รูปร่างของพญานาคคล้ายคลึง กับรูปลักษณ์ของลำน้ำ พญานาคเป็นรูปลักษณ์ของเจ้าแห่งดิน และน้ำ แต่ที่พญานาคไม่ใช่ ุง คงเป็นเพียงพวกที่นับถือเทวรูปนาครคปรก เช่น พวกขลุ่ยกลัสะสามพี่น้องเท่านั้น

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “บทบาทและคุณธรรมของพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน” มีกรอบแนวคิด ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก วรรณคดี และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพญานาค โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก วรรณคดี ภาษาไทย
2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสารหนังสือ และตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

3. วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ทุตติภูมิ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก นำมาวิเคราะห์เป็นรายงานการวิจัย
4. วิเคราะห์ ข้อมูล และเรียบเรียง ตามกรอบของวัตถุประสงค์
5. สรุปผลการศึกษาต่อไป

ผลการวิจัย

บทบาทและคุณธรรมของพญานาคหน้าที่ ที่เกี่ยวกับพญานาค ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และมีผลปรากฏออกมาเป็นประเพณีพิธีกรรมในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพุทธศาสนิกชน พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีการกล่าวถึง ขาดิกำเนิดที่อยู่ รูปร่าง อุปนิสัย ฤทธิ์เดช บทบาทหน้าที่ไว้ชัดเจน และพบว่าหลักธรรมสำคัญสอดแทรกอยู่เป็นจำนวนมาก ที่เป็นหนทางให้ผู้ได้ศึกษานำไปประพฤติปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีจริง และจัดอยู่ในไตรเจตยานภูมิ เพราะพญานาคเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ตั้งแต่อดีตชาติ และปัจจุบันชาติ ดังปรากฏในทศชาติสุดท้าย ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์เสวยพระชาติเป็นภริยัตถนาคราชผู้บำเพ็ญศีลบารมี พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทจัดเป็นสัตว์เดรัจฉาน มีฐานะต่ำกว่ามนุษย์ และมีบทบาทสำคัญบางส่วนในการเสริมสร้างบารมีให้กับพระพุทธเจ้า และพุทธศาสนายังมีผลให้มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องนำไปประพฤติปฏิบัติได้ เพื่อนำไปสู่การสร้างคุณธรรมจริยธรรมขั้นพื้นฐานให้กับประชาชนในสังคมไทยปัจจุบัน

พญานาคภริยัตถ ใน การบำเพ็ญศีลอุโบสถ คือเป็นหลักการบำเพ็ญบุญด้วยการรักษาศีล ศีลในพญานาคภริยัตถ คือข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกาย และวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุข เพื่อให้เป็นกติกายกข้อห้ามที่ใช้แก้ปัญหาขั้นพื้นฐาน ซึ่งทำให้เกิดความสงบสุข และ ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกันในสังคม การรักษาศีลเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการปฏิบัติของมนุษย์ที่มีความสำคัญในชีวิตประจำวัน และมีความสัมพันธ์กับกฎหมายของบ้านเมืองที่ประชาชนในสังคมต้องปฏิบัติตาม บุคคลใดจะอ้างว่า ไม่รู้กฎหมายไม่ได้ เรียกว่าเป็นกฎหมายปิดปาก ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นเพราะปัจจุบันส่งเสริมค่านิยมทางวัตถุมากกว่าการส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจ การศึกษาที่มุ่งเน้นพัฒนาการแข่งขันด้าน สติปัญญา รวมทั้งวิชาการด้านต่าง ๆ มากกว่าการส่งเสริมสร้างด้านคุณธรรม และศีลธรรม การปรับเปลี่ยนแนวคิดวิธีแก้ปัญหาของสังคมนั้น ควรเน้นการบูรณาการทางสังคม ด้วยการขับเคลื่อนผ่านการกระบวนเรียนรู้ และส่งเสริมแนวคิดทางศาสนา หรือศีลธรรม เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนมีการศึกษาที่ถูกต้อง คือ การศึกษาที่พัฒนาทั้งทางกาย และทางความคิดจิตใจควบคู่กันไป ศีล ถือเป็นหลักการสำคัญในพัฒนาสังคมที่มุ่งให้ประชาชนมีความสมบูรณ์แบบในตนเอง และมีความสามารถในการประพฤติปฏิบัติในการทำหน้าที่ของตนทางสังคมได้เป็นอย่างดี สังคมก็จะสงบสุขเมื่อประชาชนไม่ กระทำผิดศีลธรรม ประเทศชาติก็จะมีความมั่นคงเจริญก้าวหน้า

พญามุจลินท์นาคราชผู้มีศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า โดยการขดตัวล้อมรอบพระสมณโคดม (พระพุทธเจ้า) เป็นชั้น ๆ เจริญรอบ และแผ่พังพานขนาดใหญ่ปกป้องไม่ให้ร่างกายของพระพุทธเจ้าถูกลมฝนกระหน่ำตลอด 7 วันที่มีพายุเข้า ตลอดจนคอยกันไม่ให้แมลง และสัตว์เลื้อยคลาน รบกวนการบำเพ็ญเพียรของพระสมณโคดม และเมื่อพายุฝนผ่านไป การบำเพ็ญภาวนาลิ้นสุด พญานาคมุจลินท์ได้แปลงกายเป็นชายหนุ่มรูปงาม เพื่อถวายนมนัสการแด่พระพุทธเจ้า จากเรื่องราวที่เต็มไปด้วยความมุนานะนี้ ทำให้เห็นถึงความเลื่อมใส และศรัทธาอันแรงกล้าของพญานาคมุจลินท์นาคราชที่มีต่อศาสนา ศรัทธา คือ ความเชื่อ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา ในลักษณะของศรัทธานี้จะเห็นได้ว่า มนุษย์ทั้งหลายคงยังต้องอาศัยศรัทธาที่มีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะทำให้มีความมั่นใจในพระองค์ว่า เป็นผู้ตรัสรู้จริง เป็นผู้ทำให้เหล่าสรรพสัตว์มีความสุขทั้งกายใจได้ และยังมีความเชื่อว่า ตัวมนุษย์เองก็สามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองจนบรรลุ

ถึงเป้าหมายได้ โดยอาศัยศรัทธาเป็นฐานของกุศลธรรมที่ประเสริฐให้เกิดกับจิตใจ ในการวางเป้าหมายสูงสุดคือนิพพานเอาไว้ในใจ เพียรพยายามที่จะบ่มอบรมกายใจของตนเองให้ดี โดยอาศัยพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินทางที่ถูกต้อง ดังนั้น ลักษณะของศรัทธามีลักษณะทำให้จิตแล่นไปด้วยดีในกุศลทั้งหลายได้และยังเป็นเหตุให้คนทั้งหลายมีความกระสันในการออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตบ้าง ถือศีลบ้าง เป็นต้นเกิดความมุ่งมั่นในใจ ที่จะหยวนสู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาอันได้แก่นิพพานนั่นเอง มนุษย์ยังคงต้องอาศัยศรัทธามาเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต ถ้าขาดศรัทธาแล้วก็จะส่งผลการเป็นอยู่อย่างไม่มีหลักของใจเลย และในการที่จะสานต่อไปถึง การเจริญปัญญา ก็มีความยุ่งยากมากขึ้น

พญากาฬนาคราชผู้รักษากฎอริยฐานธรรม คือหลักอริยฐานธรรม 4 ได้แก่ ปัญญาธิฐาน สัจจาธิฐาน จาคาธิฐาน อุปสมาธิฐาน ใช้ปัญญาเป็นเครื่องสอดส่องในการดำเนินชีวิต สิ่งใดถูกสิ่งใดผิดใช้ปัญญาเป็นเครื่องตัดสิน สัจจะ คือความจริงที่รู้ชัดในปัญหาทุกอย่างตามที่เป็นจริง ที่ได้พิจารณาแล้วด้วยปัญญา จาคะ คือเสียสละสิ่งไม่ดีไม่เป็นคุณประโยชน์ รวมทั้งความประพฤติดีเสียหยาที่เคยปฏิบัติมา แล้วขจัดออกจากตนเสียได้ด้วยปัญญา ที่พิจารณาด้วยความจริงใจที่จะขัดเกลาก่อนให้เป็นคนดีมีคุณธรรมที่จะรับใช้สังคม อุปสมะ คือความสงบใจ ความสงบกาย และความสงบวาจาวิธีรักษาใจที่จะไม่ให้ฟุ้งซ่าน ก็คืออยู่กับอารมณ์ที่ตั้งงาม อยู่กับสิ่งที่ใจยึดถือ จิตไม่ปรุงแต่ง จิตก็ไม่ติดขัดมีแต่ความปลอดโปร่งผ่องใส

การนำหลักอริยฐานธรรมในเรื่องพญากาฬนาคราช ไปใช้เพื่อส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทยเป็นแนวทางใน การส่งเสริมช่วยให้มีความสามัคคีในสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากทุกสถาบัน ทุกองค์กรในสังคมไทยนำไปปฏิบัติ ซึ่งอริยฐานธรรมนั้นประกอบด้วย ปัญญา ความรู้ชัด ความรู้จริงความรู้สัจจะ ความจริง ความซื่อสัตย์ จาคะ การสละ และอุปสมะ ความสงบก็จะช่วยให้เกิดความสามัคคีในสถาบันต่าง ๆ ในสังคมไทยให้มั่นคงเข้มแข็งยิ่งขึ้น อริยฐานธรรม เริ่มด้วย ปัญญาเมื่อทุกคนในสถาบันหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพิ่มพลังปัญญาในการทำงานในห้วง ๆ ขึ้นไปอีก คือไม่ประมาทในการแสวงหาปัญญาใต้น้อยเสมอ พร้อมกับความจริงในสิ่งที่ทำคำที่พูด และความจริงใจ จาคะ สละ สิ่งที่ไม่ดีเสียหยาออกจากตน มีความสงบเสียหยาทั้งภายนอก และภายในสังคมไทยก็จะเพิ่มความสุขด้วยพลังแห่งความสามัคคีมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ศึกษาพญานาคในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทกับพิธีกรรมการบูชาของสังคมไทยปัจจุบัน
2. ศึกษาพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักศรัทธาของสังคมไทยในปัจจุบัน
3. ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมของพญานาคในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมาใช้ในการดำเนินชีวิตของสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- พิรพล พิสนุพงศ์. (2510). *ความสัมพันธ์ระหว่างงูกับมนุษย์*. กรุงเทพฯ: แสงศิลป์การพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เมธราช รัตนภาสี. (2551). *เปิดตำนานพญานาคจากพุทธกาลสู่ตำนานลุ่มน้ำโขง*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์อุทยานความรู้.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 40). กรุงเทพฯ: ผลิธัมม.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2543). *นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: แสงศิลป์การพิมพ์.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2529). *ตำนานจีน และญวน*. กรุงเทพฯ: แสงศิลป์การพิมพ์.